

O‘QUVCHI QIZLAR XAVFSIZLIGINI TA’MINLASH VA ZO‘RAVONLIKNI BARTARAF ETISHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI

Sultanova Shaxlo Ilhamboyevna
Qoraqolpog'iston Respublikasi To'rtko'l
tumani 44-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Ushbu mavzuda maktab muhitida o‘quvchi qizlar xavfsizligini ta’minlash, ularga nisbatan yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan zo‘ravonlik holatlarining psixologik sabablari hamda ularni bartaraf etish yo‘llari yoritiladi. Shuningdek, psixologik xizmat, oila va maktab hamkorligi, profilaktik ishlarning ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: xavfsizlik, zo‘ravonlik, o‘quvchi qizlar, psixologiya, profilaktika, ijtimoiy muhit, stress.

KIRISH

O‘quvchi qizlar xavfsizligini ta’minlash bugungi ta’lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Chunki maktab yoshidagi qizlar psixologik jihatdan sezgir bo‘lib, tashqi muhitdagi har qanday salbiy holatlarga tez ta’sirlanadi. Zo‘ravonlik esa ularning ruhiy rivojlanishiga jiddiy zarar yetkazishi mumkin.

Zo‘ravonlik holatlari turli shakllarda namoyon bo‘ladi: psixologik bosim, kamsitish, tahqirlash, ijtimoiy chetlatish yoki jismoniy tazyiq. Bunday holatlar o‘quvchilarda qo‘rquv, ishonchsizlik, o‘zini past baholash va stress kabi psixologik muammolarni keltirib chiqaradi.

Psixologik jihatdan qaralganda, zo‘ravonlikning asosiy sabablaridan biri — muhitdagi noto‘g‘ri munosabatlar va nazoratning yetishmasligidir. Tengdoshlar o‘rtasidagi raqobat, oilaviy muammolar yoki tarbiyadagi kamchiliklar ham bu holatni kuchaytirishi mumkin.

O‘quvchi qizlar xavfsizligini ta’minlashda maktab psixologik xizmatining o‘rni juda muhim. Psixologlar tomonidan olib boriladigan individual suhbatlar, guruhiiy treninglar va profilaktik tadbirlar orqali zo‘ravonlik holatlari erta aniqlanadi va ularning oldi olinadi.

Shuningdek, oila bilan hamkorlik ham katta ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandlari bilan ochiq muloqot qilishlari, ularning muammolarini tinglashlari va qo‘llab-quvvatlashlari kerak. Bu esa bolada ishonch hissini shakllantiradi.

Maktab muhitida ijobiy psixologik iqlim yaratish ham zo‘ravonlikning oldini olishda muhim omildir. O‘qituvchilar o‘quvchilarni teng hurmat qilishga, hamkorlikda ishlashga va bir-birini qo‘llab-quvvatlashga o‘rgatishlari lozim.

O'quvchi qizlar xavfsizligini ta'minlash va zo'ravonlikni bartaraf etish ko'p omilli jarayon bo'lib, bunda psixologik xizmat, oila va maktab hamkorligi muhim rol o'ynaydi. To'g'ri yondashuv orqali sog'lom, xavfsiz va ijobiy ta'lim muhitini yaratish mumkin. Yoshi, irqi, jinsi, e'tiqodi yoki ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar, har kim oiladagi zo'ravonlik qurboniga aylanishi mumkin. Bolalar, boshqa qarindoshlar yoki boshqa har qanday birga yashaydigan shaxslar ham ichki tajovuz qurboni bo'lishlari mumkin. Uydagi tajovuz odatda o'zini oilada yoki yaqin sherikga nisbatan tizimli tajovuzkor xatti-harakatlar sifatida namoyon qiladi, bunda tajovuzkor jabrlanuvchi ustidan kuch va nazoratga ega bo'ladi.

"Ayol ruhi sohasidagi o'ttiz yillik izlanishlarimga qaramay, men ham ayol nimani xohlashini qanday tushunish kerak? – degan savoga javob bera olmayman "Zigmund Freyd (1923) "Oiladagi jismoniy", "oiladagi maishiy zo'ravonlik" yoki "intim zo'ravonlik" deb ham ataladigan ichki tajovuzni yaqin sherik ustidan hokimiyat va nazoratni qo'lga kiritish yoki saqlashga qaratilgan odamlar o'rtasidagi munosabatlardagi tizimli xatti-harakatlar deb ta'riflash mumkin.

Agressiya-bu boshqa odamga ta'sir qiladigan jismoniy, jinsiy, hissiy, iqtisodiy yoki psixologik harakatlar yoki harakatlar tahdidi. Bunga kimnidir qo'rqitadigan, bo'ysundiradigan, xafa qiladigan, kamsitadigan, ayblaydigan, haqorat qiladigan yoki jarohatlaydigan har qanday xatti-harakatlar kiradi.

Uydagi tajovuz irqi, yoshi, jinsiy orientatsiyasi, dini va jinsidan qat'i nazar, har qanday odamga ta'sir qilishi mumkin. Bu turli xil munosabatlarda sodir bo'lishi mumkin, ular turmush qurgan juftliklar o'rtasidami, birgalikda yashayotganlar o'rtasidami yoki tanishlar o'rtasida ham bo'lishi mumkin. Oiladagi zo'ravonlik ijtimoiy-iqtisodiy kelib chiqishi va bilim darajasidagi har xil bo'lgan insonlar odamlarga ta'sir qiladi.

Jismoniy va jinsiy zo'ravonlik yoki undan foydalanish tahdidi uydagi tajovuz va zo'ravonlikning eng sezilarli shakllari hisoblanadi. Ularning namoyon bo'lishi boshqa odamlarga muammoning mavjudligini ko'rsatib turadi. Agarda tajovuzkor muntazam ravishda tajovuzkor harakatlarni amalga oshirsa, unda jismoniy zo'ravonlikning bir yoki bir nechta namoyon bo'lishi bilan birga, bu allaqachon suiiste'mol qilishning katta muammosi sifatida ko'riladi.

Hissiy tajovuz: doimiy ravishda odamning o'zini tomonidan o'zi qadrsizlantirishi; odamning qobiliyatlarini kamsitish; haqoratli yoki kamsituvchi fikrlarning aytilishi; bolalar, yaqinlar bilan munosabatlariga zarar yetkazish; oila va do'stlar bilan uchrashuvlarning taqiqlash. Agar turmushga chiqqan bo'lsa, turmush o'rtog'ining hissiy tajovuz belgilari quyidagi ko'rinishlarda bo'lishi mumkin:

- * doimiy haqorat va tanqid;
- * ishonmaslik, hasad yoki o'zini xo'jayindek tutadi;
- * oilangiz yoki do'stlaringizdan ajratishga harakati;

* qaerga borganingizni, kimga qo‘ng‘iroq qilayotganingizni va kim bilan vaqt o‘tkazganingizni kuzatib boradi;

* o‘qishga yubormaslik; * iqtisoddan qiynash;

* o‘ta sovuq munosabat;

* farzandlar, qarindoshlar hayoti bilan qo‘rqitish;

Psixologik tajovuz: qo‘rquv tuyg‘usini keltirib chiqarish uchun qo‘rqitish, o‘zingizga, sherigingizga yoki bolalaringizga jismoniy zarar yetkazish bilan tahdid qilish, uy hayvonlarini o‘ldirish va mulkka zarar yetkazish, ongni manipulyatsiya qilish, do‘stlar, qarindoshlar, maktab va/yoki ishdan majburiy izolyatsiya qilish.

Moliyaviy yoki iqtisodiy tajovuz: moliyaviy resurslarni to‘liq nazorat qilish, mablag‘larni rad yetish yoki o‘qitish yoki ishga joylashishni taqiqlash orqali kimgadir moliyaviy qaramlikni yaratish yoki yaratishga urinishlar.

Jismoniy tajovuz: sherigiga og‘riq keltirish, mushtlash yoki tepish, chimchilash, itarish, urish, sochini yulish, tishlash, tibbiy yordam berishni rad etish, spirtli ichimliklar yoki giyohvand moddalarni iste‘mol qilishga majburlash, boshqa jismoniy kuch ishlatish. Bunda quyidagi ishlar amalga oshirilishi mumkin:

* g‘azablanadi, narsalarni buzadi (devorlarni urishi, eshiklarni tepish kabilar);

* uradi, tishlaydi, tepadi yoki bo‘g‘adi;

* xotinini xavfli yoki notanish joyda tashlab ketadi;

* uydan haydab chiqaradi;

* qurol bilan tahdid qiladi yoki xafa qiladi;

* uyni qulflab qo‘yadi yoki uydan chiqishiga to‘sqinlik qiladi;

* ichki ishlar xodimlari bilan bog‘lanish yoki tibbiy yordam so‘rashga ruxsat bermaydi; * intim vaziyatda jismoniy kuchga murojaat qiladi. Ta‘qib qilish yoki qo‘rqitishga qaratilgan har qanday xatti-harakatni o‘z ichiga oladi. Ta‘qib qilishning odatiy turlariga telefon qo‘ng‘iroqlari, istalmagan xatlar yoki sovg‘alar, jabrlanuvchining ish joyi, o‘qish joyiga muntazam ravishda tashrif buyurishi.

Tarixiy asarlarga yuzlanadigan bo‘lsak, Abdulla Qodiriyning "Mehrobdan chayon" asarida jajji qiz - Ra‘noning tazyiqqa uchrashi, otasi tomonidan zo‘rlab xonga turmushga berishga harakat qilinishi o‘sha davrda, xon haramidagi hali norasida qizlarning o‘qishlarini tashlab, saroyda yosh umrlarining zavol bo‘lishi o‘quvchi - qizlarga, juvonlarga qilingan eng katta tajovuzlardan biri edi.

Bunday qizlar sevish baxtidan ancha yiroqlashtirilib, faqatgina xonning ko‘ngil - xushligi, kayfiyatini ko‘taruvchi omil, shaxvatini qondiruvchi vosita sifatida foydalanilganlar..

Abdulhamid Cho‘lponning "Kecha va kunduz" asarini bir eslaylik. O‘qimagan, chala dumbul otaning farzandini o‘ylamasdan, zo‘rlash va tazyiq asosida guldek qizini

o‘zidan ham katta erkakka to‘rtinchi xotin sifatida uzatishiga nima deysiz?! Bu bilan qizlarning haq huquqlari to‘la qonli poymol etilganligini ko‘rishimiz mumkin. Vaholangki, muqaddas dinimizda ham qiz bolani o‘zining rizoligisiz nikohlashning mumkin emasligi aytib o‘tilgan.

Bugungi kunda ham bir qator muammolar borki, uni bizning talaba qizlarimiz aytishdan or qiladi, uni uyat deb bilganligi sababli ham bunday muammolar davom etaveradi..

- "O‘quvchi - qizlarga nisbatan tazyiq yo‘q” deb kim kafolat beradi?
- " Ota – onalari zo‘rlab turmushga berishi tugatilgan” - deb kim kafolat bera oladi?

XULOSA

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, oila sharoitida qizlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash jarayonida so‘z (nutq) kuchiga tayangan holda faoliyat yuritish kutilgan natijalarni berishga xizmat qiladi. Zero, so‘z (nutq) yordamida qizlarga muayyan masalalar yuzasidan ma’lumotlar berish, ularning bilimlarini shakllantirish va oshirib borish, ular tomonidan amalga oshirilgan xatti – harakatlarning to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligi haqida fikr bildirish, rag‘batlantirish, ularda mustaqil fikrlash qobiliyatini yuzaga keltirish, muayyan voqea hamda hodisalarga nisbatan shaxsiy yondashuvni qaror toptirishga undash imkoniyati yuzaga keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Perttu S. Zo‘ravonlikka duch kelgan ayollar uchun qo‘llanma /. - Jivaskila: Gummerus, 2010.
- S. 6-7 ..
2. Asanova M. Oiladagi zo‘ravonlikning oldini olish bo‘yicha ko‘rsatmalar / Ed. N.K.: Vlados, 2007.- S. 218 ..
3. Zdravomyslova O. Oiladagi zo‘ravonlik va an‘anaviy tarbiya tushunchasining inqirozi // Ijtimoiy pedagogika. - 2005. - № 1. - S. 124 .
4. Ziyo.net